

Börtönhatás

Visszaeső elítéltek kérdőíves vizsgálata

A személyiség szerepe a bűnözői viselkedés létrejöttében ma már aligha vitatható. Kevésbé eldöntött kérdés azonban ugyanezen tényezők jelentősége az ismételt vagy visszaeső bűnelkövetői magatartás esetében. Korábbi vizsgálatunkban számos személyiségjegyet találtunk, amelyek különböző mértékben jellemezték az elítéltek elítélésük száma szerint szétválasztott csoportjait. Ezek alapján valószínű, hogy vannak olyan tényezők a bűnöző személyiségén belül, amelyek valamilyen irányban megváltoznak az elítélések számának növekedésével, míg vannak olyanok, amelyekre ez semmilyen, esetleg csak minimális hatást gyakorol. A harmadik csoportot azok a személyiségjegyek alkotják, amelyek szabálytalan módon változnak: eleinte például jelentősen csökkennek, azután erőteljesen növekednek, és ezek a változások igazából nem értelmezhetőek.

Az első két csoport érdekes igazán számunkra, ha a bűnözést csökkenteni szeretnénk. Reszocializációs programunk összeállításánál ugyanis elengedhetetlen a visszaesést előidéző és a visszaesés szempontjából indifferens személyiségvonások ismerete.

Vizsgálatunkban a két elítélés közötti időt nem mértük, tudjuk azonban, hogy ez az időszak két részre bontható: az első a bűncselekményt követő, börtönben eltöltött időszak, a második pedig a szabadulást követően az újabb letartóztatásig szabadlábon töltött idő. Felmerül a kérdés, vajon a börtönben eltöltött időszak milyen hatással van a visszaesés szempontjából releváns személyiségformálódásra, más szóval a börtönben eltöltött idő befolyásolja-e és ha igen, milyen irányban és mértékben az elítéltek személyiségét, kognitív rendszerét, szociálpszichológiai működését.

Kutatásunkban azt vizsgáltuk meg, hogy a börtön mennyire segíti vagy gátolja a kedvezőtlen személyiségváltozás létrejöttét, amely egyéb szituatív tényezők hatására elvezethet az újabb bűncselekmény elkövetéséhez. Vagyis hogy a börtöntényezők hatásának mekkora *predikciós értéke* van a visszaesés szempontjából.

A problémakör szakirodalmának áttekintése azt mutatja, hogy az Egyesült Államok-

ban már az 1920-as években olyan kutatásokat végeztek, amelyekben a visszaesés megjósolásában felhasználták önálló mutatóként a börtönnek az elítélre gyakorolt hatását. Az amerikai prognóziskutatás a börtönből próbaidőre, becsületszóra történő elbocsátás jogintézményéből fejlődött ki. Az amerikai büntetőjogi rendszerben nagy szerepet tölt be a meg nem határozott időre szóló szabadságvesztés, ahol csupán a büntetési tétel alsó és felső határát határozzák meg, így a viselkedés prognózisának felállításával döntenek a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében (Middendorf, 1967) Érthető, hogy ez fellendítette a prognóziskutatásokat, amelyek metodikailag két csoportra oszthatók: az első csoportba tartozik a *Burgess* és *Glueck* által kidolgozott módszer, amely a személyek előéletéből gyűjt objektív tényezőket a prognózistáblázatokhoz.

A második csoportban a hangsúly a dinamikus jellegű tényezőkön van, amelyeket a vizsgált személy aktuális magatartásából és nézeteiből pszichológiai tesztek segítségével állapítanak meg. A két módszert alkalmazzák összekapcsolva is.

Az első ilyen vizsgálatot *Warner* végezte 1923-ban. Ennek következtetése az volt, hogy a börtönbeli életről gyűjtött információk nincsenek összefüggésben az újabb bűnelkövetéssel. *Burgess* (1928) 21 tételből álló prognózistáblázatot állított össze – amelyet sok bírálat ért –, predikációs tényezőként a büntetőintézetben elkövetett *fegyelmi vétségek minőségét* és *számát* is alkalmazta. *Glueck* (1930) statisztikai módszerrel 7 faktort alakított ki, ezek közül egy a büntetőintézetben elkövetett bűncselekmények gyakoriságát mutatta.

Laune (1936), a dinamikus tényezőkön alapuló módszer megalkotója, sajátos kérdőív-szerkesztésű technikát alkalmazott. Módszerében abból indult ki, hogy a szabadon bocsátott személy magatartása döntő mértékben a pszichológiai tényezőktől függ, ezt pedig nagymértékben befolyásolták a büntetőintézetben szerzett tapasztalatok. *Ohlin* és *Duncan* (1949) a prognosztikus módszerek hatékonyságának vizsgálata során olyan módszert dolgozott ki, amely az elítéltek börtönbeli speciális kezelésükre adott reagálásának kedvező vagy kedvezőtlen volta alapján prognosztizált. *Frey* (1951) prognózisrendszerében az intézetben tartózkodás ideje alatt tanúsított magatartás magas pontszámot kapott. *Schmur* (1949) vizsgálatában pozitív korrelációt tapasztalt a börtönbeli fegyelmi vétségek és a visszaesés között. Azt az eredményt kapta, hogy a börtönbeli maladaptív viselkedés növekedésével arányban nő a szabadulás utáni kriminális aktivitás aránya. *Meywerk* (1958), *Barnes*, *Teeters* (1951), *Rohden* (1953), *Morris* (1951) a büntetőintézetben tanúsított pozitív viselkedés alapján történő predikció kudarcáról számolnak be tanulmányaikban.

Glaser és *Stratton* (1961) kétféle mérési módszert alkalmazott a személyiségre gyakorolt börtönhatások vizsgálatakor. Az első a szekvenciális mérés, ekkor a börtönbüntetés különböző szakaszaiban végezték a vizsgálatokat, pl. az elején, a közepén és a végén. Vizsgálatukban az elítélteknek a bírói ítélettel szembeni attitűdjét mérték a három időpontban. Az eredmény az volt, hogy a büntetés elején és végén pozitívabb, a közepén negatívabb az elítéltek attitűdje a bírói ítélettel szemben. Ezt az eltérő referenciacsoportok hatásával magyarázták. Hasonló eredményt kapott *Wheeler* 1958-ban. *Farrington* és *Nuttal* (1985) azt találták, hogy a börtön mérete nem, a túlzásúfolság viszont hatással van a

visszaesésre, ugyanakkor negatív korrelációt kaptak a túlzásfűltség és a bebörtönzés hatékonysága között.

A másik mérési technika az ún. „*ex post facto*” összehasonlítás. Ezzel összevetették a börtönbeli és a szabadulás utáni magatartást. A börtönbeli magatartás mutatójaként a fegyelmi vétségek számát alkalmazták. Valószínűleg emiatt nem találták kellően eredményesnek a módszert, a börtönbe kerülés előtti adatok ugyanis megbízhatóbb predikciót eredményeztek.

Ward (1968) a különféle, már jól bevált skálákból – Burgess, Glueck –, matematikai statisztikai módszerek segítségével állította össze metódusát. Ezt összehasonlította a börtönszemélyzet által adott prognózisokkal, amelynek eredménye az volt, hogy saját skálája szignifikánsan pontosabb predikciót ad, mint a börtönbeli viselkedés alapján készített becslések.

Dean és Duggan (1969) tanulmányukban a sikertelen feltételes szabadságra bocsátás – visszaesés – indikátoraként nagy figyelmet szenteltek a kriminális személyekkel való identifikációnak és a kriminális értékorientációnak, amit a börtönélet során tanulmányoztak.

Ezeket a prognózismódszereket rengeteg bíráló érte, az ellenőrző vizsgálatok a predikció megbízhatóságát megkérdőjelezték, sőt voltak, akik azt állították, hogy a prognosztáblázatokban kimutatott különbségek nem tükröznék mást, csupán a próbára bocsátott visszaeső és nem visszaeső személyek alapszemélyiségének és társadalmi jellegzetességeinek eleve fennálló különbségét (Monachesi, 1950).

E kutatások mindenestre ráirányították a figyelmet a börtönben eltöltött időszakra a visszaesést illető fontosságára. Bár kezdetben csak olyan „durva” mutatókat alkalmaztak, mint a börtönbüntetés alatt elkövetett fegyelemsértések, illetve bűncselekmények száma, így nem csoda, hogy az eredmények ellentmondóak voltak. A későbbiekben a dinamikus tényezőkkel operáló módszerek alkalmazói már figyelembe vettek olyan viselkedésszabályozó tényezőket – mint az érzelmi faktor, a bírói ítélettel szembeni beállítottság, az értékorientáció stb. –, amelyek segítségével a büntetés-végrehajtási intézet fizikai és szociális hatásainak jóval finomabb és pontosabb mérése vált lehetővé.

Mindezen kutatási módszerek és eredmények – pozitívumaikkal és hiányosságaikkal együtt – segítségünkre voltak vizsgálatunk hipotézisének felállításában. A büntetés-végrehajtási intézetbe – mint totális intézménybe – bekerülő személy, speciális, a szabad élettől jelentősen különböző fizikai környezetbe kerül, ahol szükségleteinek kielégítését korlátozzák. Nemcsak fizikai környezete különbözik a kintitől, hanem szociális környezete is, az a szociális közeg, amelyben börtönbüntetése alatt élnie kell, amely életét és viselkedését a börtönszemélyzet által meghatározott magatartási kódex mellett – vagy ellenére – szabályozza. Egy tanulási folyamatról van szó, amelyben az elítélt elsajátítja a hivatalos és nem hivatalos szabályokhoz és normákhoz való alkalmazkodás készségét. Mindez a már említett sajátos szociális közegben történik, amelybe az egyén egy idő után „beépül”, viselkedésével, nézeteivel társai között valamilyen pozíciót érdemel ki. Feltételezésünk az, hogy ezek a tényezők – a depriváció, a börtönszocializáció és az informális státusz – külön-külön és együtt is meghatározzák a személy viselkedését, nemcsak a büntetés-vég-

rehajtási intézetben, hanem szabadulás után is, vagyis, hogy ezek az egymással összefüggésben levő tényezők fontos szerepet játszanak a visszaesésben oly módon, hogy a kriminális vagy proszociális értékorientáció függvényében segítik vagy megnehezítik az újabb bűncselekmény elkövetését.

Vizsgálati minta

Hipotézisünk igazolására 100 férfi elítéltet vizsgáltunk meg 3 büntetés-végrehajtási intézetben, melyek közül kettő szigorú rezsimű, ún. fegyház, a harmadik pedig ezekhez képest nyitottabb mezőgazdasági börtön volt. Átlagéletkoruk 31 év, háromnegyed részük 8 általánost végzett, 47 százalékuk erőszakos, 53 százalékuk pedig nem erőszakos bűnelkövető volt. A 100 férfi közül 39 1–3 bűncselekményt, 37 4–5 bűncselekményt, 24 pedig 6–9 bűncselekményt követett el bűnözői pályafutása során.

A vizsgálat módszereként kérdőívet készítettünk a depriváció és a börtönszocializáció mérésére, az informális státusz vizsgálatára pontozóskálákat alkalmaztunk, melyeket a vizsgált személyeken kívül kitöltött a nevelőtiszt, a munkáltató és a vizsgált személy két elítélttársa. E három módszer ismertetését szükségesnek tartjuk, mivel ebben a vizsgálatban alkalmaztuk először.

Kérdőív

Gresham Sykes (1958) a börtönéletnek öt olyan jellemző vonását határozta meg – ezek nagyjából minden börtönre jellemzőek, csak különbözőképpen –, amelyek az elítéltekre rendkívül pregnáns és komplex pszichológiai hatást gyakorolnak, és ezekre a deprivációkra adott reakciók alapvető jelentőségűek a börtönélet szempontjából.

Az öt depriváció a következő: *a szabadság hiánya; a kényelem és szolgáltatások hiánya; heteroszexuális kapcsolatokról való megfosztottság; az autonómia korlátozása; a biztonságérzet hiánya.*

A szabadság elvesztése a legnyilvánvalóbb deprivációja a börtönéletnek. Hatása kettős: egyrészt az elzárás a mozgástér és a családi és baráti kapcsolatok korlátozásával jár, másrészt a státuszdegradálás az elítéltek önértékelését, énképét negatívan befolyásolja.

A kényelem és a szolgáltatások hiányát az elítéltek elszegényedésként élik meg, ez önértékelésüket tovább rombolja.

A heteroszexuális kapcsolatokról való megfosztottság – mely a börtönélet egyik igen súlyos problémája – az elítéltek énképének egyik lényeges elemét, a férfiasságot kérdőjelezi meg. A depriváció csökkentésének egyik bevált módszere – főleg agresszív bűnözőknél – az erőszakos módon létesített homoszexuális kapcsolat.

Az autonómia korlátozása azt jelenti, hogy a börtönszemélyzet az elítéltek viselkedésének túlszabályozásával felmenti őket a mindennapi megszokott döntések alól, az elítéltek nem rendelkeznek kompetenciával saját sorsának irányításában. Ez szintén énképváltozáshoz vezethet.

A biztonság hiánya abban nyilvánul meg, hogy az elítéltek társai bármikor megtámadhatják szexuális kielégülés, kizsákmányolás, vagy akár az illető magasabb státuszának el-

nyerése céljából, másrészt a támadások próbára teszik alkalmasságát, hogy meg tudja védeni magát a támadóval szemben. Ezt a képességét saját maga és mások is értékelik majd, ez az értékelés tehát veszélyezteti az önmagáról alkotott korábbi elképzelését, énképét, amelyet még a szabad életben alakított ki.

Ezek a G. Sykes által leírt deprivációk a fizikai kényelmetlenségen túl tehát negatívan hatnak az elítéltek énképzésére, azt sugallják az illetők számára, hogy nem becsületesek, sikertelenek, nem férfiasak, dependensek, alkalmatlanok, inkompetensek.

A deprivációk mérésére kérdőívet készítettünk, minden depriváció erősségét ötfokú skálán mértük.

Donald Clemmer (1940) prizonizációnak nevezte el azt a szocializációs folyamatot, amely magába foglalja egyrészt a büntetés-végrehajtási intézet rendjéhez való alkalmazkodást, a bentlakó kultúra elsajátítását, a bentlakó kultúra értékeinek, normáinak, dogmáinak megtanulását. A prizonizáció fogalma azóta polgárjogot nyert a börtönnel kapcsolatos kutatások szakirodalmában, azonban jelentése az idők során módosult, jelenleg is különféle értelemben használatos. E miatt a bizonytalanság miatt jelen munkában a Clemmer által leírt jelenség megjelölésére a börtönszocializáció fogalmát alkalmazzuk.

Már Clemmer idézett munkájában kapcsolatot talált a prizonizáció és a visszaesés esélye között. Ezt *Wheeler* (1961) kutatása is megerősíteni látszott, a fogságtartam növekedésével csökkent konformitást tapasztalt a börtönszeméllyezettel szemben. Megállapította, hogy a szubkulturális integráció csökkenti a konformitást, illetve két egymást kizáró jelenségről van szó. *Glaser és Stratton* (1964) kimutatták, hogy a kriminális orientáció és a börtönkódexhez való lojalitás mértéke a börtönben eltöltött idővel növekszik, bár függ az életkortól is, a fiatalabb foglyok könnyebben integrálódnak az informális csoportokba. Pozitív korrelációt kaptak a kriminális hajlam, a börtönszocializáltság és az előzőleg elkövetett bűncselekmények (az előzőleg letöltött börtönbüntetések) száma között.

Ezek a kutatások összefüggést bizonyítottak a börtönszocializáció és a börtönben töltött idő, a visszaesés, a börtönszeméllyezethez való konformitás és a szubkulturális integráció között.

Börtönszocializációs kérdőívünk megkonstruálásakor a börtönélet kritikus helyzetére igyekeztünk rákérdezni, azt akartuk megtudni, hogy a vizsgált személy egy ilyen helyzetben milyen viselkedést tanúsítana. Természetesen az illető börtönbüntetése során jó néhányszor került – kerülhetett – hasonló helyzetbe, tehát kérdéseink nem képzeletbeli helyzetekre utaló elképzelt viselkedésmódokra vonatkoztak, hanem a börtönélet valóságos szituációiban több alkalommal tanúsított viselkedésükre.

A kérdésekre adandó válaszlehetőségek 3-5 fokúak voltak, ezek közül 1 (vagy 2) a szubkulturális értékeknek és normáknak felelt meg, 1 semleges, 1 (vagy 2) pedig a formális szabályoknak megfelelő viselkedést tükrözte. A kérdőív készítésekor a *Harbordt* (1967) által megfogalmazott börtönértékeket vettük figyelembe. Ezek a következők: *összetartás és szolidaritás; hatalom, függetlenség; nyugalom; férfiaság; fogolytárs ki-mélése; lojalitás, segítőkészség; individualitás és személyiség.*

A végleges kérdőívben 15 kérdés maradt – azokat a kérdéseket, amelyekre az adott válaszok nem mutattak megfelelő szóródást, vagy nem korreláltak az összpontszámmal, ki-

hagytuk –, ezek a Harbordt-féle börtönértékek közül négygel (szolidaritás, hatalom, férfiasság és lojalitás) való azonosulás mértékét mutatják.

Vizsgálatunkban nem volt módunk az egész börtönszocializációs (tanulási) folyamatot vizsgálni, ezért a börtönszocializáltságot az informális börtönértékekkel és normákkal való azonosulás mértékével jellemeztük.

Az informális státusz mérése

Már említettük, hogy az elítéltek börtönön belüli élete sajátos szociális térben zajlik. Ez a szociális közeg egyrészt formálisan strukturált, másrészt létezik egy más elvek szerint szerveződött, pontosabb hierarchia, amelyet az elítéltek informális struktúrájának nevezünk. Az informális struktúra a formálistól jelentősen eltérő célok, érték és normarendszerek hordozója, mely tagjai viselkedését szigorúan meghatározza (Harbordt 1967, Kosewsky 1975).

Az informális rendszer létrejöttét egyes kutatók (Sykes 1958, Goffmann 1961, Tittle 1964 stb.) adaptív válasznak tekintik a börtönélet deprivációira, míg mások (Thomas 1970, Thomas és Forster 1972, Thomas és Zingraff 1976) a bebörtönzés előtti tapasztalatoknak és a szocializációnak tulajdonítanak döntő jelentőséget.

Az informális struktúra hierarchikusan épül fel, alá- és fölérendeltségi viszonyokkal. Clemmer (1940) rétegeket és osztályokat vélt kimutatni a rabok társadalmában. A hierarchia magasabb státuszai az elítélteknek több szabadságot, a javakból és privilégiumokból nagyobb részesedést, valamint saját maguk és társaik sorsának alakításában szélesebb körű kompetenciát tesznek lehetővé, vagyis segítik a depriváció csökkenését és a pozitívabb önértékelést.

Az informális státusz felbecsülésére készített kérdőívünkön a szociális státusz négy komponensét (tekintély, megbecsülés, tisztelet, népszerűség) 9 fokú skálán – a már ismerttetett módon – lepontoztattuk minden vizsgált személy esetében 5 személlyel: önmaga, a nevelőtiszt, a munkavezető, két elítélttárs. Ugyanaz az öt személy véleményezte, hogy az illető a szociális rangsorban hol helyezkedik el a zárkában, a munkahelyen és a börtönön belüli baráti körében.

Vizsgálatunk hipotézisét előzőleg már általánosan megfogalmaztuk, azonban a három tényező – a depriváció, a börtönszocializáció, és az informális státusz – vizsgálatkor az általános hipotézist kissé konkretizálva feltételeztünk bizonyos szabályszerűséget az eredmények alakulásában.

A depriváció esetében arra számítottunk, hogy a többszörös visszaesők könnyebben elviselik a különféle megfosztottságokat, mint az 1–3 bűncselekményt elkövetettek, mert a többszöri és hosszabb tartamú szabadságvesztések alatt megtanulták azokat a módszereket, melyek segítségével a depriváció kellemetlen érzése csökkenthető, míg az egyszeres, háromszoros elkövetők a külső és belső élet kontrasztja miatt relatíve erősebbnek érzik a megfosztottságot.

I. TÁBLÁZAT

	1-3	4-5	6-9	együtt
D 1. E $\bar{x}$	4.46	4.04	4.45	4.25
s	0.77	0.92	0.52	0.82
NE $\bar{x}$	4.53	4.85	4.46	4.60
s	0.64	0.36	0.77	0.63
D 2. E $\bar{x}$	3.61	3.73	4.45	3.87
s	1.12	1.01	0.68	1.01
NE $\bar{x}$	4.07	3.64	4.00	3.94
s	0.74	1.33	1.00	0.98
D 3. E $\bar{x}$	4.15	4.08	4.09	4.10
s	1.86	1.04	1.22	1.06
NE $\bar{x}$	4.30	4.28	4.15	4.26
s	9.78	0.99	1.06	0.90
D 4. E $\bar{x}$	3.30	3.39	3.63	3.42
s	1.18	1.07	0.80	1.03
NE $\bar{x}$	3.23	3.71	4.15	3.58
s	1.03	0.99	0.89	1.04
D 5. E $\bar{x}$	3.38	2.52	2.45	2.74
s	1.50	1.16	1.12	1.29
NE $\bar{x}$	2.53	2.35	2.92	2.58
s	1.24	1.08	1.25	1.20
DEPR E $\bar{x}$	18.92	17.78	19.09	18.40
s	3.27	3.19	1.81	2.96
NE $\bar{x}$	18.69	18.85	19.69	18.97
s	3.35	3.26	1.90	2.84

* $\bar{x}$ = átlag; s= szorzó; E= erőszakos elkövető; NE= nem erőszakos elkövető

Hipotézisünk nem – vagy csak részben – igazolódott be, az általános depriváltság (DEPR) tekintetében hipotézisünkkel ellentétes eredményt kaptunk. A többszörös visszaesők magasabb pontszámot értek el, mint az első, második, harmadik büntetések – és az egyes deprivációk analizisekor a tízből csupán három esetben tapasztaltunk az elítélések számával egyenes arányban növekvő pontszámokat.

Az egyes deprivációk analizise – ha csak a két szélső csoport (I. és III.) eredményét hasonlítottuk össze – részben alátámasztani látszik hipotézisünket, ugyanis a többszörös visszaesők tíz esetből hatszor értek el alacsonyabb pontszámot, mint az 1–3 büntetettek, vagyis az esetek háromötöd részében kevésbé depriválnak vallották magukat, mint a kevesebbszer elítélt társaik (hasonló tendenciát mutat a deprivációk rangsora is).

Az erőszakos és nem erőszakos bűnelkövetőknél egyaránt a többszörös visszaesők könnyebben viselték el a szabadság és a heteroszexualitás deprivációját, és nehezebben autonómiájuk korlátozását, mint az első, második, harmadik bűnelkövetők. Ennek oka az lehet, hogy a többszörös elkövetők ismételt börtönbüntetésük alatt elsajátították azokat a technikákat, amelyekkel ezek a deprivációk csökkenthetők – esetleg semlegesíthetők –, míg az autonómia esetében arról lehet szó, hogy ezek a személyek idősebbek, tapasztal-

tabbak, börtönszocializáltabbak (e két utóbbit a 2.2 pontban látjuk), saját szabályaik szerint szeretnek viselkedni és másokat irányítani, ezért érzékenyebben reagálnak kompetenciájuk megnyirbálására.

A biztonság deprivációja ellentétesen alakul az erőszakos és nem erőszakos elítéltek-nél. Előzőeknél csökken, az utóbbiaknál erősödik az elítélések számának növekedésével. Ennek magyarázata az lehet, hogy az erőszakos bűnöző számára kisebb problémát jelent az, hogy pozícióját erőszakos eszközökkel kell megvédenie, mint hasonló státuszú nem erőszakos társainak.

A börtönszocializációs kérdőív eredményeivel kapcsolatos elvárásunk az volt, hogy a többszörös visszaesők magasabb pontszámot adnak a kérdőíven, mint a kevesebbszer elítélt személyek, vagyis hogy az elítélések számának növekedésével a börtönszocializált-ság mértéke is növekszik.

A kérdőíven elért összpontszámot a BSZOC mutatója adja, melynek eredményei:

II. TÁBLÁZAT

	1-3	4-5	6-9	együtt
E $\bar{x}$	34.84	43.78	43.72	41.29
s	6.21	10.97	10.00	10.28
NE $\bar{x}$	44.34	47.92	47.84	46.70
s	9.61	9.67	8.01	10.62

Hipotézisünk megint csak részben igazolódott be, egyenes, szabályos összefüggést nem találtunk a visszaesés és a börtönszocializáció között; azt mondhatjuk, hogy a börtönszocializáció – az esetek többségében – a 4-5. börtönbüntetés alkalmával lezárul, a folyamat befejeződik, a börtönszocializált-ság mértéke a további börtönbüntetések alatt stagnál, esetleg minimálisan csökkenhet.

Az elítéltek informális státuszba sorolásával kapcsolatos feltételezésünk az volt, hogy a többszörös visszaesők magasabb informális státuszba kerülnek, mint az első, második, harmadik elkövetők, vagyis a szociális státuszt mérő kérdőívünkön magasabb pontszámokat kapnak, mint a kevesebbszer elítélt személyek. (Lásd a III. táblázaton a következő oldalon.)

Az erőszakos bűnelkövetőknel hipotézisünk beigazolódott, a többszörös visszaesők magasabb informális státuszba kerültek, mint az első, második, harmadik bűnelkövetők. A nem erőszakos elkövetők esetében ez a törvényszerűség nem érvényesül. Az erőszakos személyek tekintélyt, tiszteletet vívnak ki maguknak, de nem túlságosan népszerűek.

Kutatásunkban a börtöntényező hatását vizsgáltuk az újabb bűncselekmény elkövetésének – a visszaesésnek – létrejöttében. Azt vizsgáltuk meg, hogy a börtöntényező közül melyek azok, amelyek olyan változást hoznak létre az elítéltek személyiségében, kognitív struktúráiban, szociális interakcióik rendszerében, amely a visszaesést segíti vagy nehezíti. Feltételezésünk az volt, hogy a börtönélet általunk kiválasztott három lényeges tényezője, a depriváció, a börtönszocializáció és az informális státusz nemcsak a büntetés-végrehajtási

III. TÁBLÁZAT

Tekintély		1-3	4-5	6-9	egvűtt
E	$\bar{x}$	4.61	5.12	5.40	5.04
	s	0.54	0.83	0.91	0.81
NE	$\bar{x}$	4.93	5.21	4.67	4.94
	s	0.61	0.82	0.60	0.77
Megbecsültség					
E	$\bar{x}$	4.75	5.32	5.32	5.16
	s	0.58	0.74	0.75	0.62
NE	$\bar{x}$	5.16	5.15	5.49	5.24
	s	0.42	0.61	0.68	0.57
Tisztelet		1-4	4-5	6-9	egvűtt
E	$\bar{x}$	4.76	5.14	5.23	5.06
	s	0.42	0.57	0.68	0.76
NE	$\bar{x}$	5.06	4.90	5.13	5.04
	s	0.62	0.58	0.61	0.62
Népszerűség					
E	$\bar{x}$	4.33	5.00	4.89	4.79
	s	0.41	0.53	0.48	0.42
NE	$\bar{x}$	4.94	4.97	4.81	4.92
	s	0.46	0.52	0.63	0.67

Az öt pontozó személy által adott pontszámokat átlagoltuk.

intézetben határozza meg az elítéltek viselkedését, hanem különféle áttételeken keresztül befolyásolja a szabad életben tanúsított viselkedést, nevezetesen azt, hogy az illető személy újra bűncselekményt követ-e el, vagy pedig beilleszkedik a társadalomba.

Egy régebbi vizsgálatunkban (Boros, 1979) leírtuk a három tényező összefüggését. A bebörtönzés deprivációi létrehozzák – illetve megerősítik – az informális csoportokat, amelyek sajátos érték- és normarendszerrel, valamint szociális hierarchiával rendelkeznek. Az informális csoportba való integrálódás a börtönértékek és -normák elsajátításának – vagyis a börtönszocializációnak – az eredménye. Az informális csoportba tartozás – magas börtönszocializáltság – különösen a magasabb státuszokban csökkenti a deprivációkat és azok egyéb hatásait. Ezért azt feltételeztük, hogy a többszörös visszaesők, akik kívülről is a börtönértékekhez hasonló értékrenddel jönnek be a börtönbe, igen rövid időn belül börtönszocializálódnak, emiatt – és még egyéb tényezők miatt, pl. erőszak használata – magasabb pozíciókba kerülnek a hierarchiában és így deprivációjuk is csökken. Az első, második, harmadik elkövetők kintől a proszociálishoz közelebb álló értékeket hoznak be, ezért börtönszocializációjuk is lassabban megy végbe, és így pozíciójuk nem túlságosan magas a szociális struktúrában, a depriváltságot is erősebbnek érzik.

Azt vártuk, hogy a három kialakított csoportban – I-es (1–3 büntetettek), II-es (4–5 büntetettek), III-as (6–9 büntetett elkövetett személyek) – az elkövetett bűncselekmények, illetve a letöltött szabadságvesztés-büntetések számának növekedésével egyenes arányban (szabályosan) csökken a depriváltság érzése, nő a börtönszocializáltság és emelkedik az informális státusz.

Ezek a hipotéziseink nem teljesen igazolódtak be, már csak azért sem, mert az esetek legnagyobb részében nem kaptunk szignifikáns különbségeket, ezért az eredményeket csak tendenciaszerűen értelmezhetjük.

A börtöndeprivációnál az általános depriváltság (DEPR) tekintetében a várttal ellentétes eredményt kaptunk, viszont a többszörös visszaesők az ötből három deprivációs mutatóban is alacsonyabb pontszámot adtak az elítélt személyeknél.

A börtönszocializáció esetében is csak részben igazolódtott be hipotézisünk, azt kaptuk eredményül, hogy a börtönszocializáció folyamata a 4-5. börtönbüntetés alkalmával lezárul, a további börtönbüntetések alatt a börtönszocializáltság mértéke stagnál vagy enyhén csökken.

Az informális státusszal kapcsolatos várakozásunk az erőszakos elkövetők esetében igazolódtott be, maradéktalanul – a többszörös elkövetők magasabb státuszba kerülnek, mint az 1–3-szor elítéltek – a nem erőszakos csoportban ez a törvényszerűség nem érvényesül.

Ezek az eredmények – bár hipotézisünket nem teljesen igazolták – azt sugallják, hogy a feltételezésünket módosítanunk kell a börtöntényezők visszaesésre gyakorolt hatásáról, azonban e módosítás az elképzelés lényegét nem érinti, legfeljebb részleteiben változtatja meg, árnyaltabbá teszi.

Azt mondhatjuk, hogy a börtönszocializáltság, az informális csoportintegráció és a depriváció-csökkenés olyan változást hoz létre a személyek érték- és normarendszerében, amely megkönnyíti az újabb bűncselekmény elkövetését.

Boros János

Jegyzetek

1. **Barnes, Teeters:** *New Horizons in Criminology*, New York, 1951.
2. **Boros J.:** *Kőműves szakmunkásképző tanfolyam pszichológiai hatásvizsgálata*, IM-kiadvány, 1978.
3. **Boros J.:** *Agresszivitás a börtönben*, IM-kiadvány, 1979.
4. **Boros J.:** *Az erőszak és a szociális státusz összefüggése a börtönbüntetésüket töltő visszaeső elítéltek esetében*, MPT V. Országos Tudományos Konferenciájának kiadványa, 1981.
5. **Boros J.:** *Visszaeső elítéltek komplex vizsgálata*, Budapest, 1985.
6. **Bruce A., Harno A., Burgess E., Landesco J.:** *Parole and the indeterminate sentence*, Springfield, Illinois, 1928., **Glueck S., Glueck E.:** *500 criminal careers*, New York, Alfred A. Knopf., 1930.
7. **Clemmer D.:** *The Prison Community*, New York, 1940.
8. **Dean, Duggan:** *Interaction and Parole prediction* *British Journal of Criminology*, 1969/9, 366–376.
9. **Farrington D., Nuttal C.:** *Prison size, overcrowding, prison violence and recidivism*. In: *Prison violence in America*, Anderson Publishing Co., Cincinnati, Ohio, 1985.
9. **Feld, B.:** *Neutralizing Inmate Violence* Ballinger, Cambridge, Mass, 1977.

10. **Frey:** *Der Frühkriminelle Rückfallverbrecher*, Basel, 1951.
11. **Glaser, Stratton:** *Measuring Inmate Change in Prison in: Cressey The Prison*, New York, 1961.
12. **Glaser, D:** *Effectiveness of a Prison and Parola System*, New York, 1964.
13. **Goffmann, E:** *On the Characteristics of Total Institutions: The Inmate World, In: The Prison*, New York, 1961.
14. **Harbordt:** *Die Subkultur des Gefängnisses*, Enke, Stuttgart, 1967.
15. **Kosewsky:** *Analyse psychosociale de la situation carcerale question de recriminalization des condamnés*, Varsó, 1975.
16. **Laune, F.:** *Predicting criminality*, Chicago, 1936.
17. **Meyrwerk:** *Beitrag zur Bestimmung der Sozialen Prognose an Rückfallverbrechern Monatschrift für Kriminologie und Strafredits reform*, 1958., 439. p.
18. **Middendorf, W.:** *A kriminológiai prognózis, elméletben és gyakorlatban*, Hermann Luchterhand, Berlin, 1967.
19. **Monachesi, E.:** *American studies in the prediction of recidivism. Journal of Crim. Law and Criminol.*, 41/3 268–290., 1950.
20. **Morris:** *The Habitual Criminal*, London, 1951.
21. **Ohlin L., Duncan O.:** *The Efficiency of prediction in oriminology, Amer J. Sociology* 54. 441–451., 1959.
22. **Polsky H.:** *Cottage sic.*, New York, Wiley, 1962.
23. **Rohden:** *Gibs es nuverbesserliche Verbrecher Monatschrift für Kriminologie*, 1953., 87.
24. **Schnur, A.:** 1949., *Proson conduct and Recidivism, Journal of Criminal Law and Criminology*, 1949., 40, 36–42.
25. **Ykes, G.:** *The Society of Captives*, Princeton, 1958.
26. **Thomas:** *Toward a more inclusive model of the inmate contraculture, Criminology*, 1970. (november), 251–263.
27. **Thomas, Forster:** *Prisonisation in the Inmate Contra–Culture Social Problems*, 19 247–267., 1972.
28. **Thomas, Zingraff:** *Organizational Structure as a determinant of Prisonisation, Pacific Sociological Review* 1976., 19, 98–116.
29. **Tittle, Tittle:** *Social organization of prisoners an empirical test, Social Forces*, 43, 216–221, 1964.
30. **Toch:** *Police, Prisons and the Problem of Violence*, Rockville, Maryland, 1977.
31. **Ward:** *The comparative efficiency of differeing techniques of predection scaling. Australian and Zew Zealand Journal of Criminology*, 1968., Vol. 1. no. 2.
32. **Warner S. B.:** *Factors Determining Parole from the Massachussets Refomatory, Journal of Crim. Law and Criminal*, 14, 127–207, 1923.
33. **Wheeler:** *Social Organization in Correctional Community*, Washington, Univer-sity, 1958.
34. **Wheeler, S.:** *Role conflict in Correctional Communities in: Cressey The Prison*, New York, 1961.